

TRANSFORMASI MOTIF BLOK BATIK SAMASA DARI TAHUN 1960 HINGGA 2009

KHALIJAH BINTI AHMAD

UNIVERSITI PENDIDIKAN SULTAN IDRIS

2014

**TRANSFORMASI MOTIF BLOK BATIK SAMASA TAHUN 1960
HINGGA 2009**

KHALIJAH BINTI AHMAD

**TESIS DIKEMUKAKAN BAGI MEMENUHI SYARAT
UNTUK MEMPEROLEH
IJAZAH DOKTOR FALSAFAH
(PENGAJIAN SEJARAH SENI)**

**FAKULTI SENI, KOMPUTERAN DAN INDUSTRI KREATIF
UNIVERSITI PENDIDIKAN SULTAN IDRIS**

2014

PENGAKUAN

Saya mengakui disertasi ini adalah hasil kerja saya sendiri kecuali nukilan dan ringkasan yang setiap satunya telah saya jelaskan sumbernya

Tarikh : 10 Mei 2013

.....

(KHALIJAH BINTI AHMAD)

P20101000459

DECLARATION

I hereby declare that the writing in this dissertation is my own except for quotations and summaries which have been duly acknowledged.

Date : 10 Mei 2013

.....

(KHALIJAH BINTI AHMAD)

P20101000459

PENGHARGAAN

Dengan Nama Allah Yang Maha Pemurah Lagi Maha Penyayang
Selawat dan Salam ke atas Junjungan Mulia Nabi Muhammad SAW

Alhamdulillah, bersyukur ke hadrat Allah S.W.T kerana memberikan saya taufik dan hidayah yang berterusan dalam iman dan Islam serta semangat dan iltizam yang berpanjangan dalam menyiapkan kajian dan penyelidikan di peringkat doktor falsafah ini.

Lautan penghargaan dan ucapan terima kasih kepada semua yang terlibat dalam menjayakan kajian secara langsung atau tidak langsung khususnya buat penyelia utama iaitu Dr. Harozila Ramli, yang sentiasa memberi tunjuk ajar, inspirasi, motivasi dan sokongan sepanjang kajian ini dijalankan. Begitu juga penyelia bersama, Dr. Ahmad Suhaimi Mohd Noor yang turut memberi panduan dan bimbingan yang tidak berbelah bahagi kepada saya untuk menyelesaikan kajian ini. Ucapan ribuan terima kasih yang tidak terhingga juga saya tujukan buat Prof Dr. Zakaria Ali, Prof. Datuk Dr. Mohamed Najib Dawa, Prof Dr. Othman Lebar, Prof. Madya Abdul Halim Husain, Prof Madya Md Nasir Ibrahim, Dr. Khuan Wai Bin, Dr. Tajul Shuhaizam Said, Dr. Mohd Zaihidie Arshad dan Prof Madya Iberahim Hassan kerana ilmu yang dicurahkan kepada saya sepanjang tempoh kajian ini dijalankan.

Ucapan terima kasih juga diucapkan kepada UPSI dan Bahagian Tajaan Pendidikan, Kementerian Pendidikan Malaysia kerana memberi peluang kepada saya untuk menimba ilmu pengetahuan di peringkat ini. Ucapan ini juga ditujukan kepada Pengarah IPDA, Ketua Jabatan Kajian Sosial, Tn. Haji Kamarozzaman Mohd Salleh, Encik Alias Mohd Salleh, Encik Shukri Alias, Cik Kalyani a/p Rajoo, Encik Mohd Nizam bin Saad (UUM) dan semua informan yang terlibat. Seterusnya buat sesiapa sahaja yang memberi input dan maklumat dalam menjayakan kajian ini. Selain itu saya juga mengucapkan terima kasih kepada rakan-rakan yang sentiasa memberi semangat kepada saya.

Akhir sekali ucapan ini saya dedikasikan suami tercinta Abd Manaf Ishak, yang sentiasa menitipkan doa, memberi bantuan dan semangat serta dorongan sepanjang saya menyiapkan kajian ini. Anak-anak tersayang Luqmanulhakim, Nur Amirah dan Abdullah Fahmi yang sama-sama merasa bahang kepanasan dalam tempoh pengajian. Ucapan terima kasih tidak terhingga ditujukan juga kepada Ku Nur Adzmina yang banyak membantu kerja-kerja teknikal serta menjadi pembantu semasa proses kutipan data dijalankan. Juga kepada ibu dan ibu mertua serta saudara mara yang sentiasa memahami beban yang ditanggung saya dalam tempoh ini. Kepada bapa dan bapa mertua yang telah kembali rahmatullah, semoga sentiasa dicucuri rahmat dan dalam kasih sayang Allah.

ABSTRAK

Kajian ini dihasilkan bertujuan untuk mendapatkan maklumat tentang transformasi yang berlaku ke atas motif blok batik Samasa Batik dari tahun 1960an hingga 2009. Batasan kajian hanya tertumpu kepada motif blok batik SAMASA Batik yang bertempat di kampung Puteh Kota Bharu. Terdapat empat aspek penting menjadi tumpuan kajian iaitu pengaruh terhadap penciptaan motif, transformasi motif, gaya olahan dan membangunkan dokumen sejarah blok batik SAMASA. Teori kebudayaan (Geertz, 1973) dan konsep seni rupa Melayu (Syed Ahmad Jamal, 1992) diaplikasikan serta dijadikan sebagai panduan semasa proses pengumpulan dan analisis data dijalankan. Secara keseluruhannya kajian ini menggunakan pendekatan kualitatif iaitu menerusi kaedah pengkajian sejarah yang bersifat deskriptif. Tiga teknik pengumpulan data yang digunakan dalam kajian ini iaitu teknik pemerhatian, temu bual dan analisis dokumen. Kaedah pengumpulan data kajian, melibatkan dua sumber bahan, iaitu sumber primer (temu bual dan artifak) dan sumber sekunder (bahan teks). Bahan artifak terdiri daripada 1289 buah blok telah melalui proses saringan. Kajian ini melibatkan 23 orang informan yang dipilih berdasarkan pengalaman dan kepakaran dalam bidang masing-masing. Pemilihan sampel bermaklumat ini dibuat secara teknik 'snowballing'. Analisis tipologi digunakan untuk mengklasifikasikan data kajian iaitu berasaskan kepada jenis dan kategori. Analisis ini juga diaplikasikan bertujuan melihat proses transformasi pada setiap kategori motif dari tahun 1960 hingga 2009. Antara hasil kajian yang diperolehi, terdapatnya pengaruh tertentu yang menyebabkan berlakunya proses transformasi ke atas motif blok batik SAMASA. Hasil transformasi telah mempelbagaikan reka corak motif batik blok keluaran SAMASA. Penciptaan motif blok SAMASA merujuk kepada sumber motif daripada kategori yang berbeza. Kesan daripada proses transformasi telah berjaya mengekalkan kedudukan SAMASA dalam pasaran. Usaha SAMASA dalam mewujudkan identiti (*trademark*) sendiri telah menjadi penyebab kepada berlakunya perubahan terhadap gaya dan olahan motif. Kajian ini juga turut mendokumentasikan bahan sejarah SAMASA secara terperinci yang meliputi, kronologi penciptaan blok, tokoh, bahan, jenis-jenis blok dan catatan tahun-tahun penting berkaitan.

SAMASA BATIK BLOCK MOTIVE TRANSFORMATION FROM 1960 TO 2009

ABSTRACT

This study was conducted to obtain information on the transformations that occur on the batik block motive of SAMASA Batik from 1960 to 2009. The focus of the study was only on the batik block motive of SAMASA Batik located in Kampung Puteh, Kota Bharu. The objectives of this research were based on four important aspects which are the influence of the motive creation, the motive transformations, style of creation and the historical documentation of SAMASA batik block. The theory of culture (Geertz, 1973) and the concept of Malay art (Syed Ahmad Jamal, 1992) were applied and used to guide the process of data collection and data analysis. A qualitative approach by means of the historical descriptive study was employed and data were collected using observation, interviews and document analysis. Data were obtained from the primary source (interviews and artefacts) and the secondary source (texts). The interviews involved 23 informants who were selected based on their experience and expertise in their field. These key informants were selected using the 'snowballing' technique. The artefacts consisted of 1289 blocks which had gone through a screening process. Data were analysed using the typology analysis to classify the data collected according to the types and categories. This analysis was also used to see the transformation process in each motive category from 1960 to 2009. Findings indicated that there were certain influences which led to the transformation of SAMASA batik block motive. The transformation outcome has diversified SAMASA batik block pattern design. The creation of SAMASA block motive refers to the source of the motives of different categories. The effect of the transformation process has enable SAMASA to maintain its position in the market. SAMASA effort in creating its own identity (trademark) is the catalyst for change of style and refined motives. The study also documented the history of SAMASA in detailed covering the chronology of block creation, figures, materials, types of blocks and records related to the pertinent years.

KANDUNGAN

	Muka Surat
PENGAKUAN	ii
DECLARATION	iii
PENGHARGAAN	iv
ABSTRAK	v
ABSTRACT	vi
SENARAI KANDUNGAN	vii
SENARAI RAJAH	xv
SENARAI JADUAL	xxv
SENARAI LAMPIRAN	xxvi
BAB 1: PENGENALAN	1
1.1 Pengenalan	1
1.2 Latar belakang kajian	2
1.3 Permasalahan kajian	5
1.4 Hipotesis kajian	12
1.5 Objektif kajian	13
1.6 Persoalan kajian	14
1.7 Kepentingan kajian	14
1.8 Definisi operasional	16
1.9.1 Batik	16
1.9.2 Blok Batik Motif	17
1.9.3 Motif	18

1.9.4	Transformasi	18
1.9	Batasan kajian	19
1.9.1	Batasan tempat	20
1.9.2	Informan kajian	20
1.9.3	Batasan bahan visual	21
1.9.4	Batasan era/tahun	21
1.10	Sistematik penulisan laporan kajian	22
BAB 2:	TINJAUAN LITERATUR, TEORI DAN KONSEP	25
2.1	Pengenalan	25
2.2	Tradisi teoritikal	26
2.3	SAMASA Batik	37
2.4.1	Produk SAMASA Batik	45
2.4.2	Perusahaan batik blok SAMASA	48
2.4	Blok batik	50
2.5	Motif	52
2.5.1	Motif dalam reka corak batik	54
2.5.2	Elemen seni reka dalam motif	57
2.5.3	Unsur alam dalam reka corak motif kraf batik tempatan	59
2.5.4	Estetika dalam penciptaan motif	62
2.5.5	Peranan masyarakat dalam penciptaan motif	64
2.6	Transformasi	67
2.6.1	Transformasi motif batik di Malaysia	68

2.6.2	Transformasi teknologi dalam industri kraf tempatan	70
2.6.3	Transformasi dalam industri batik	71
2.7	Kerangka konsep	75
2.8	Rumusan	80
BAB 3:	KAEDAH KAJIAN	81
3.1	Pengenalan	81
3.2	Tinjauan awal	82
3.2.1	Peranan pengkaji	83
3.2.2	Subjek kajian	83
3.2.3	Tempat kajian	84
3.2.4	Mengenal pasti teknik pengumpulan data	84
3.2.5	Mengenal pasti teknik analisis data	84
3.3	Reka bentuk kajian	85
3.4	Informan kajian dan justifikasi pemilihan	86
3.5	Pengumpulan data	88
3.5.1	Lokasi pengumpulan data	89
3.5.2	Teknik pengumpulan data	89
3.5.2.1	Pemerhatian	89
3.5.2.2	Temu bual	91
3.5.2.3	Dokumen	94
3.5.3	Proses pengumpulan data	97
3.6	Matriks pengumpulan data	100
3.7	Kebolehpercayaan	101

4.3.5	Sokongan kerajaan dan kolaborasi kepakaran	131
4.3.6	Bahan	135
4.4	Rumusan	135
BAB 5:	TRANSFORMASI DAN PENGKATEGORIAN MOTIF	137
5.1	Pengenalan	137
5.2	Motif blok	138
5.3	Faktor-faktor pemilihan motif	144
5.3.1	Perubatan	148
5.3.2	Keunikan	149
5.3.3	Makanan	153
5.3.4	Bau	155
5.3.5	Hiasan	157
5.3.6	Mudah didapati	158
5.4	Pengkategorian motif	160
5.4.1	Motif kategori flora	163
5.4.1.1	Sub kategori : pucuk	165
5.4.1.2	Sub kategori : kudup	169
5.4.1.3	Sub kategori : bunga	172
5.4.1.3.1	Sub kategori: bunga tempatan	173
5.4.1.3.2	Sub kategori : bunga luar	191
5.4.1.4	Sub kategori : buah	194
5.4.1.5	Sub kategori: daun	198
5.4.1.6	Sub kategori: sulur	204

5.4.1.7	Sub kategori: lumut/rumpair dan tumbuhan laut	208
5.4.2	Motif kategori fauna	213
5.4.2.1	Sub kategori: unggas	214
5.4.2.2	Sub kategori: Hidupan air	218
5.4.2.3	Sub kategori: serangga	221
5.4.3	Motif kategori Geometri	225
5.4.4	Motif kategori kaligrafi	228
5.4.5	Motif kategori kosmos	231
5.4.5.1	Sub kategori: Awan larat	232
5.4.5.2	Sub kategori: matahari, bulan dan bintang	235
5.5	Rumusan	238
BAB 6:	GAYA DAN OLAHAN MOTIF DALAM BLOK BATIK	239
6.1	Pengenalan	239
6.2	Gaya dan olahan	240
6.2.1	Corak realistik	242
6.2.2	Corak abstrak	244
6.2.3	Corak arabes	246
6.3	Transformasi motif mengikut tahun	248
6.3.1	Tahun 1960-an	250
6.3.2	Tahun 1970-an	252
6.3.4	Tahun 1980-an	254

6.3.4	Tahun 1990-an	259
6.3.5	Tahun 2000	262
6.4	Pembentukan identiti melalui gaya dan olahan	268
6.4.1	Tradisi	271
6.4.2	Kontemporari	274
6.5	Gaya dan olahan produk batik blok SAMASA	277
6.5.1	Batik sarung	278
6.5.2	Kain pasang	282
6.5.3	Kaftan	285
6.5.4	Kemeja lelaki	287
6.5.5	Struktur kain	288
6.5.5.1	Struktur kepala kain	292
6.5.5.2	Struktur badan kain	294
6.5.5.3	Struktur pengapit dan tali air	296
6.5.5.4	Struktur gunung dan gigi kain	297
6.8	Rumusan	299

BAB 7: MEMBANGUNKAN DOKUMEN SEJARAH SAMASA 301

7.1	Pengenalan	301
7.2	Dokumen sejarah SAMASA	301
7.3	Perkembangan blok batik SAMASA	306
7.3.1	Blok bungkis	310
7.3.2	Blok kayu	312
7.3.3	Blok pasak	315

7.3.4	Blok logam (zink dan besi)	317
7.3.5	Blok tembaga	319
7.3.6	Isian (isen)	320
7.3.6.1	Jenis-jenis Isen	323
7.4.6.1.1	Isen mata dara	324
7.4.6.1.2	Isen mlinjon	324
7.4.6.1.3	Isen penutupan	325
7.4	Kategori blok	326
7.4.1	Blok pertama	327
7.4.2	Blok penutup	328
7.4.3	Blok pendua	330
7.5	Saiz blok	331
7.6	Tukang blok	333
7.7	Rumusan	335
Bab 8:	RUMUSAN, IMPLIKASI, CADANGAN DAN	
	KESIMPULAN	337
8.1	Pengenalan	338
8.2	Rumusan	335
8.3	Implikasi Kajian	341
8.4	Cadangan kajian lanjutan	345
8.5	Kesimpulan	351

RUJUKAN	358
----------------	-----

LAMPIRAN	372
-----------------	-----

SENARAI RAJAH

Rajah	Muka Surat
Rajah 2.1. Teori Kebudayaan yang dikemukakan Geertz, C. (1973)	34
Rajah 2.2. Konsep seni rupa Melayu menurut Syed Ahmad Jamal (1992)	36
Rajah 2.3. Ahli Lembaga pengarah Mohd Yusoff Company bertempat di Kampung Puteh sejak tahun 1957	39
Rajah 2.4. SAMASA Batik beroperasi di tapak Syarikat Mohd Company di Kaampung Puteh sejak tahun 1957	40
Rajah 2.5. Peta bandaraya Kota Bharu: okasi kilang asal SAMASA	44
Rajah 2.6. Batik skrin SAMASA tahun 1957	46
Rajah 2.7. Batik blok SAMASA akhir tahun 1950an	46
Rajah 2.8. Proses pemikiran dalam penghasilan kerja tangan orang Melayu	60
Rajah 2.9. Kerangka konsep kajian	80
Rajah 3.1. Teknik terapan lilin (impression)	96
Rajah 3.2. Teknik rubbing	96
Rajah 3.3. Teknik restoring the line drawing	97
Rajah 3.4. Proses pengumpulan data	98
Rajah 3.5. Proses pengumpulan data dokumen (motif blok)	99
Rajah 3.6. Contoh proses analisis data serentak semasa proses pengumpulan data dijalankan	129
Rajah 4.2. Kesan zig zag pada kepingan zink	129
Rajah 4.3. Kepingan tin yang telah berbentuk zig zag dijadikan blok penutup dan blok tupat	129
Rajah 4.4. Mesin sanding back digunakan untuk meratakan permukaan blok dalam proses keemasan	129
Rajah 4.5. Mesin pemat warna yang digunakan di SAMASA Batik	130

Rajah 5.1.	Motif campuran dari sumber flora dan geometri	138
Rajah 5.2a hingga 5.2d.	Pokok ribu-ribu	145-146
Rajah 5.3a hingga 5.3b.	Rumput.liar	152
Rajah 5.4a.	Senduduk	152
Rajah 5.4b.	Pucuk rebung	152
Rajah 5.5.	Motif pokok labu	154
Rajah 5.6a hingga 5.6c	Motif Burung	155-155
Rajah 5.7a.	Motif Bunga Melur	157
Rajah 5.7b.	Motif Bunga Mawar	157
Rajah 5.8.	Motif daun miding (blok penutup)	164
Rajah 5.9.	Motif pucuk rebung	167
Rajah 5.10.	Motif pucuk paku	168
Rajah 5.11.	Motif kudup bunga raya	170
Rajah 5.12.	Motif kudup bunga mawar/ros	171
Rajah 5.13.	Motif bunga senduduk	175
Rajah 5.14.	Motif bunga melur	176
Rajah 5.15.	Motif bunga matahari	177
Rajah 5.16.	Motif Bunga mawar	178
Rajah 5.17.	Motif bunga labu	179
Rajah 5.18.	Motif bunga teratai	180
Rajah 5.19.	Motif bunga anggerik	181
Rajah 5.20.	Motif bunga raya	182
Rajah 5.21.	Motif bunga seri pagi	183
Rajah 5.22.	Motif bunga kekwa	184
Rajah 5.23.	Motif bunga cengkih	185

Rajah 5.24.	Motif bunga lawang	186
Rajah 5.25.	Motif bunga kemboja	187
Rajah 5.26.	Motif bunga cempaka	188
Rajah 5.27.	Motif bunga kenanga	189
Rajah 5.28.	Motif bunga rumput	190
Rajah 5.29.	Motif bunga tulip	193
Rajah 5.30.	Motif buah manggis	196
Rajah 5.31.	Motif kacang buncis	197
Rajah 5.32.	Motif: biji kacang	197
Rajah 5.33.	Motif buah cermai	197
Rajah 5.34.	Motif buah peria	197
Rajah 5.35.	Motif buah sukun	198
Rajah 5.36a.	Pokok ribu-ribu	199
Rajah 5.36b.	Pokok pegaga	199
Rajah 5. 36c.	Pokok menjalar (rumpair)	199
Rajah 5.36d.	Pokok seri pagi	199
Rajah 5.37a.	Rumpair	200
Rajah 5.37b.	Pokok pegaga	200
Rajah 5.38.	Pokok bunga mawar	201
Rajah 5.39.	Daun pokok renek	202
Rajah 5.40.	Daun sirih	203
Rajah 5.41.	Sulur pokok peria	205
Rajah 5.42.	Batas dan kayu sokongan	205
Rajah 5.43.	Sulur	207
Rajah 5.44.	Rumpair	209

Rajah 5.45.	Lumut	209
Rajah 5.46a.	Karangan Laut	209
Rajah 5.46b.	Karangan Laut	209
Rajah 5.47.	Kiambang	212
Rajah 5.48.	Karangan laut	213
Rajah 5.49.	Ayam jantan	216
Rajah 5.50.	Burung	216
Rajah 5.51.	Motif ayam dan burung	217
Rajah 5.52.	Siput/cangkerang	219
Rajah 5.53.	Ikan/sisik	220
Rajah 5.54.	Labah-labah/sarang labah-labah	222
Rajah 5.55.	Rama-rama	223
Rajah 5.56.	Motif semut/sarang semut	224
Rajah 5.57.	Motif geometri	227
Rajah 5.58.	Motif kaligrafi	230
Rajah 5.59.	Motif awan larat	234
Rajah 5.60a.	Gambaran asas bulan	235
Rajah 5.60b.	Gambaran asas bintang	235
Rajah 5.60c.	Gambaran asas matahari	235
Rajah 5.61a hingga 5.61e.	Motif bulan, bintang dan matahari	237
Rajah 6.1.	Blok kepala kain sarung	242
Rajah 6.2.	Gaya realistik	243
Rajah 6.3.	Gaya separa realistik	243
Rajah 6.4.	Struktur kain sarung	244
Rajah 6.5.	Corak abstrak	245

Rajah 6.6.	Separa abstrak	246
Rajah 6.7.	Corak arabes	247
Rajah 6.8.	Struktur kain pasang	247
Rajah 6.9.	Corak arabes yang menggabungkan lebih daripada satu kategori motif	248
Rajah 6.10.	Motif bunga raya	251
Rajah 6.11a dan rajah 6.11b.	Motif bunga teratai	251
Motif 6.12.	Motif bunga rumput	251
Rajah: 6.13.	Motif pokok labu	252
Rajah 6.14.	Motif fauna	254
Rajah 6.15.	Motif flora	254
Rajah 6.16.	Pokok ribu-ribu	255
Rajah 6.17.	Pokok menjalar (parasit)	255
Rajah 6.18.	Motif sayap ayam jantan	256
Rajah 6.19.	Motif daripada corak cangkerang siput blok	257
Rajah 6.20 dan rajah 6.21.	Motif kaligrafi	257
Rajah 6.22a dan rajah 6.22b.	Motif parang rosak	258
Rajah 6.23a.	Aplikasi isen pada motif bunga balung ayam	259
Rajah 6.23b.	Aplikasi isen pada motif bunga senduduk	260
Rajah 6.24a.	Bunga tulip dengan reka corak batik canting	261
Rajah 6.24b.	Bunga bendi dengan reka corak batik canting	261
Rajah 6.25a.	Motif sarang labah-labah	262
Rajah 6.25b.	Motif rumpair	262
Rajah 6.26a.	Motif bunga melur	263
Rajah 6.26b.	Motif kudup bunga mawar	263

Rajah 6.27a dan rajah 6.27b. Motif karangan laut	265
Rajah 6.28a dan rajah 6.28b. Inspirasi motif daripada corak kain pasang yang diimport	265
Rajah 6.29a. Motif bunga melur	266
Rajah 6.29b. Motif bunga senduduk	266
Rajah 6.29c. Kesan penegasan dan pengulangan	266
Rajah 6.30. Motif kaligrafi	267
Rajah 6.31. Kombinasi garisan	267
Rajah 6.32. Blok tradisi, motif campuran	273
Rajah 6.33. Blok penutup, motif flora	273
Rajah 6.34. Motif kontemporari, diadaptasi daripada motif batik canting	276
Rajah 6.35. Motif kontemporari hasil daripada olahan duajenis garisan	276
Rajah 6.36. Motif kontemporari daripada sumber kosmos (matahari)	277
Rajah 6.37. Motif dua dimensi kesan cetakan daripada blok pada rajah 6.36	277
Rajah 6.38a dan rajah 6.38b Motif badan kain sarung	281
Rajah 6.39a. Motif kain pasang (motif blok penutup)	283
Rajah 6.39b. Motif bahagian gunung kain pasang	283
Rajah 6.39c dan rajah 6.39d Motif kain pasang	284
Rajah 6.40. Motif kaftan SAMASA	287
Rajah 6.41. Kesan cetakan blok dalam penghasilan kemeja	288
Rajah 6.42. Struktur kain sarung	290
Rajah 6.43. Struktur kain pasang	291
Rajah 6.44. Kain pasang SAMASA	292
Rajah 6.45. Motif struktur kepala kain yang diadaptasi daripada sumber flora dan geometri	293
Rajah 6.46a dan rajah 6.46b. Motif badan kain sarung	295

Rajah 6.47a.	Blok pengapit kepala kain yang mempunyai satu tali air yang digayakan secara geometri	297
Rajah 6.47b.	Blok pengapit kepala kain yang mempunyai dua tali air yang digayakan secara geometri	297
Rajah 6.48a dan rajah 6.48b:	Motif pada struktur gunung kain dan gigi kain	299
Rajah 7.1.	Blok kayu	310
Rajah 7.2.	Blok tembaga	310
Rajah 7.3.	Penggayaan semula blok bungkis	312
Rajah 7.4.	Kesan cetakan blok bungkis	312
Rajah 7.5.	Blok besi yang dihasilkan pada awal tahun 1960an. Fizikal blok yang telah reput dan berkarat	318
Rajah 7.6.	Gubahan isen pada bahagian dalam motif	321
Rajah 7.7.	Gubahan isen pada bahagian luar motif	322
Rajah 7.8.	Gubahan isen pada bahagian dan luar motif	322
Rajah 7.9.	Ragam hias isen secara dominan	323
Rajah 7.10.	Isen mata dara	324
Rajah 7.11.	Isen mlinjon	325
Rajah 7.12.	Isen penutupan	326
Rajah 7.13.	Kesan cetakan daripada isen penutupan	327
Rajah 7.14.	Blok pertama yang mengaplikasikan teknik pembentukan motif penutup	328
Rajah 7.15.	Motif yang disalin dari blok pada rajah 7.14	328
Rajah 7.16.	Blok penutup	330
Rajah 7.17.	Salinan motif daripada blok penutup dalam rajah 7.16	330
Rajah 7.18.	Blok asal	331
Rajah 7.19.	Blok pendua	331

Rajah 7.20.	Saiz blok yang paling kecil di SAMASA Batik	332
Rajah 7.21.	Motif yang diulang dan disusun dalam kedudukan tertentu memerlukan saiz blok yang lebih besar	332
Rajah 7.22.	Bentuk blok yang mewakili motif yang dibawa. (pucuk rebung)	333

SENARAI JADUAL

Jadual		Muka Surat
Jadual 3.1.	Transkripsi Data Seperti yang Disarankan Oleh Merriam	94
Jadual 3.2.	Matriks Pengumpulan Data Kajian	100
Jadual 3.3.	Klasifikasi Tahun Penghasilan Blok	106
Jadual 5. 1.	Jumlah Blok Batik SAMASA Batik Dari 1960 Hingga 2009 Sebelum Proses Saringan.	140
Jadual 5. 2.	Jumlah dan Peratusan Blok Batik SAMASA Batik Mengikut Kategori Dari 1960 Hingga 2009 Sebelum Proses Saringan.	141
Jadual 5. 3.	Bilangan Blok Mengikut Tahun Kajian Selepas Proses Saringan Dilakukan Berdasarkan Kategori Motif	142
Jadual 5. 4.	Jumlah dan Peratusan Blok Batik SAMASA Batik Mengikut Kategori Dari Tahun 1960 Hingga 2009 Selepas Proses Saringan	143
Jadual 5. 5.	Sumber Motif Yang Mempunyai Lebih Dari Satu Kepentingan	147
Jadual 5.6.	Sumber Motif Blok Batik SAMASA Batik Kategori Flora	161
Jadual 5.7.	Sumber Motif Blok Batik SAMASA Batik Kategori Fauna	162
Jadual 6.1.	Jumlah dan Peratusan Blok Mengikut Penggayaan Blok Dari Tahun 1960an Hingga 2009 Selepas Proses Saringan	250

LAMPIRAN

Lampiran	Muka Surat
Lampiran A: Senarai Temu bual	372
Lampiran B: Senarai Pemerhatian	375
Lampiran C: Senarai informan kajian	376
Lampiran D: Kronologi Penubuhan SAMASA Batik	378
Lampiran E: Analisis Tipologi Jenis-jenis Blok Mengikut Tahun (1960 Hingga 2009) Dalam Bentuk Jadual.	380
Lampiran F: Teknik pembentukan isen	383
Lampiran G: Proses Penghasilan blok tembaga	386
Lampiran H: Contoh transkrip temu bual (TB.In.1/1/191211)	392
Lampiran I: Contoh transkrip temu bual (TB.In.5/1/100212)	404
Lampiran E: Contoh transkrip pemerhatian (P.In.5/1/1100212)	419

